

ROMAN DZWONKOWSKI SAC
Lublin

ŻYCIE RELIGIJNE POLONII FRANCUSKIEJ W LATACH 1920-1986 JAKO WYRAZ WIĘZI Z KRAJEM POCHODZENIA

UWAGI WSTĘPNE

Powyższy temat nasuwa niemało trudności metodologicznych. Nie było dotychczas, jak się zdaje, prób całościowego ujęcia problematyki więzi Polonii z krajem i nie dyskutowano nawet ewentualnego modelu badań w tej dziedzinie¹. Nigdzie też, o ile mi wiadomo, nie analizowano życia religijnego i jego instytucji jako płaszczyzny więzi z krajem pochodzenia, choć jest to zjawisko interesujące i ważne. Jego znaczenie płynie stąd, że życie religijne, z racji swego ścisłego powiązania z kulturą każdej społeczności, rodzi na emigracji bardzo różnorodne formy więzi z krajem rodzinnym, a tworzone w tej dziedzinie instytucje odznaczają się długowiecznością.

W poniższych rozważaniach posłużę się następującą definicją: „Więź Polonii z krajem pochodzenia jest zjawiskiem społecznym, przejawiającym się w świadomości, solidarności, poczuciu wspólnoty, uznawaniu pewnych wspólnych systemów wartości i emocjonalnym zaangażowaniu. Zjawisko to wyraża się w

¹ Autorzy piszący na ten temat zwracają głównie uwagę na treść pojęcia więzi z krajem, różne jej rodzaje oraz czynniki, które ją mogą kształtować. Por. Z. T o m k o w s k i. *Kształtowanie więzi Polonii zagranicznej z krajem*, „Sprawy Międzynarodowe” 1974 nr 7, s. 74-84; L. T r z e c i a k o w s k i. *Czynniki kształtujące więź Polaków z krajem na przykładzie zachodnioeuropejskich skupisk polonijnych*. „Przegląd Zachodni” 1979 nr 2 s. 19-31; S. P r z y w a r s k i. *Więź Polonii z krajem pochodzenia*. „Przegląd Zachodni” 1980 nr 3, s. 1-18; J. K o z ł o w s k i. *Świadomość narodowa i więź z krajem polskiej emigracji zarobkowej*. Tamże s. 19-38; E. L a t e r - C h o d y ł o w a. *Psychologiczne podstawy więzi Polonii z krajem pochodzenia*. Tamże s. 39-70; I. K r ę ż a ł e k. *Kształtowanie więzi Polonii z krajem pochodzenia z punktu widzenia polskiej polityki polonijnej*. Tamże s. 71-102.

aktywności wobec kraju pochodzenia i kształtowane jest poprzez określone czynniki”².

W powyższej definicji mieszczą się wszystkie przejawy więzi z krajem, które można obserwować w dziedzinie życia religijnego Polonii francuskiej w latach 1920-1986 niezależnie od dokonujących się w nim przemian w tym czasie. Podstawowym źródłem omawianej tu więzi jest świadomość narodowa i religijna Polonii oraz polski charakter życia religijnego. W tym ostatnim określeniu nie chodzi tylko o język, lecz o całą specyficzną polską kulturę religijną na emigracji i występujące często bliskie powiązania tej kultury z krajowym programem duszpasterskim. Stały się one szczególnie widoczne po drugiej wojnie światowej w okresie obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski i istnienia Państwa Polskiego oraz 600-lecia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze.

Przedmiotem analizy nie będzie tu jednak podstawowa skądinąd, programowa więź z krajem, wyrażana np. w statutach i deklaracjach stowarzyszeń religijnych czy wskazówkach i przepisach dla księży polskich we Francji, wydawanych przez kolejnych prymasów Polski: E. Dalbora, A. Hlonda, S. Wyszyńskiego³. Będą nim natomiast konkretne działania w dziedzinie życia religijnego i jego przejawy, będące wyrazem poczucia łączności z krajem. Chodzi szczególnie o działania możliwe dzięki istnieniu różnych instytucji polskiej opieki duszpasterskiej i związanych z nimi organizacji. Określenie: „życie religijne”, będzie więc miało na użytek poniższych rozważań swoiste i bardzo szerokie znaczenie. Nie chodzi w nim o wewnętrzne postawy religijne, lecz o wynikające z nich działania, mające np. na celu tworzenie możliwości zaspokojenia potrzeb religijnych, powoływanie służących temu instytucji, prowadzoną w oparciu o nie działalność duszpasterską, manifestacje związane z praktykami religijnymi itp. Innymi słowy chodzi przede wszystkim o to, co G. W. Allport nazywa „religią zinstytucjonalizowaną”⁴.

W niniejszym szkicu będą zasadniczo uwzględnione dwie kwestie: emigracja we Francji a powstanie trwałej struktury polskiego duszpasterstwa oraz rola tej ostatniej w utrzymywaniu łączności z krajem i rodzimą kulturą.

² P r z y w a r s k i, jw. s. 12.

³ Zob. *Przepisy i wskazówki dla księży polskich we Francji*, wydane z upoważnienia J. E. kard. E. Dalbora i zatwierdzone przez prymasa Polski Augusta Hlonda w Rzymie 3 XII 1946 r. (druk w formie ulotki), oraz *Przepisy obowiązujące polskich księży we Francji* zatwierdzone w Rzymie 8 XII 1975 r. przez prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego. Paryż 1977 s. 92-100.

⁴ *The Nature of Prejudice*. Boston 1954 s. 453. Cyt. za: W. P i w o w a r s k i. *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*. Warszawa 1971 s. 12.

I. EMIGRACJA A POWSTANIE POLSKIEJ OPIEKI RELIGIJNEJ WE FRANCJI

Podstawowe znaczenie dla możliwości manifestowania poczucia wspólnoty z krajem przez emigrację polską we Francji w omawianej tu dziedzinie miała i ma nadal struktura organizacyjna polskiej opieki religijnej, tzn. sieć stałych i dojazdowych placówek duszpasterskich. Otóż jej powstanie i rozwój w ogromnej mierze jest zasługą samych emigrantów, dążących do zachowania łączności z krajem i jego kulturą poprzez polski charakter opieki religijnej oraz trwałe, służące jej instytucje w postaci wspomnianych placówek oraz organizacji religijnych.

Jak wiadomo, w okresie międzywojennym Francja stała się najważniejszym krajem imigracyjnym dla wychodźstwa polskiego⁵. Liczyło ono tu w tym czasie około pół miliona osób. Polacy byli, po Włochach, największą we Francji grupą imigrantów⁶ i w niektórych regionach, zwłaszcza na północy kraju, tworzyli wielotysięczne, zwarte skupiska. Pobyt swój na emigracji traktowali jako tymczasowy, co miało dla sprawy łączności z krajem decydujące znaczenie.

Akta prymasów Polski, E. Dalbora (1869-1926) i A. Hlonda (1881-1948), z lat 1921-1939 zawierają relacje o tysiącach listów od emigrantów, domagających się stałego lub przyjezdnego duszpasterza polskiego. Były one kierowane do Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu, kolejnych prymasów, biskupów i konsulatów RP. Wysyłały je organizacje, grupy osób lub poszczególne jednostki z terenu niemal całej Francji⁷. Ksiądz Arkadiusz Lisiecki, delegat prymasa Polski E. Dalbora, po objazdach skupisk emigrantów w 1921 r. pisał w obszernym memoriale, złożonym Episkopatowi w kraju: „Ze wszystkich środowisk polskich, ze wszystkich stron Francji odzywają się prośby robotników naszych gorące i natarczywe, ale i wołania niecierpliwe o księży, opiekę religijną, o szkoły, nauczycieli, książki, gazety”⁸. Kilka lat później jedna z relacji Polskiej

⁵ Por. H. J a n o w s k a. *Emigracja zarobkowa z Polski 1918-1938*. Warszawa 1981 s. 203.

⁶ Por. t a ż. *Polska emigracja zarobkowa we Francji 1919-1939*. Warszawa 1964 s. 109.

⁷ Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Akta Protektora Wychodźstwa. III/14-22 (dalej: AAG AP). Por. na ten temat: R. D z w o n k o w s k i. SAC. *Rekrutacja duszpasterzy do polskiej opieki religijnej we Francji 1909-1939*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” (dalej: DPZ 35:1984 nr 1(150) s. 70-72, 84-88; W. B o r t o Ń. *La crise religieuse des ouvriers polonais en France*. Paris 1947 s. 55-60 (mps rozprawy doktorskiej w bibliotece Instytutu Katolickiego w Paryżu).

⁸ Memoriał w sprawie opieki religijnej i szkolnej polskiej we Francji z dn. 20 VII 1921 r. Archiwum Metropolitalne Krakowskie, Akta Kard. Sapięchy t. XX k. 28.

Misji Katolickiej w Paryżu stwierdzała: „Pierwsza rzecz, której się Polacy wszędzie domagają, to obsługa religijna w ojczystym języku”⁹.

Interesujące są pod tym względem uchwały regionalnych zjazdów katolickich, organizowanych we Francji w latach 1925-1939 i gromadzących często po kilka tysięcy osób. Odbyło się ich ogółem 30 w 15 różnych miejscowościach. Łącznie wzięło w nich udział z górą 100 tysięcy osób. Uchwalane na zjazdach rezolucje poruszały najbardziej palące problemy wychodźstwa i były wysyłane do prymasa, ambasady RP w Paryżu, do konsulatów oraz władz w kraju. Na pierwszym miejscu domagano się w nich zwiększenia liczby duszpasterzy polskich¹⁰. Analogiczne postulaty spotykamy aż do połowy lat trzydziestych we wszystkich rezolucjach walnych zjazdów Związku Polskich Towarzystw Katolickich. Kierowano je również do hierarchii kościelnej w Polsce i do władz państwowych. Ta właśnie postawa samej emigracji zdecydowała przede wszystkim o powstaniu we Francji stałej, istniejącej do dziś, struktury duszpasterstwa polskiego w większych i mniejszych skupiskach wychodźstwa, zapewniającej mu instytucjonalny kontakt z rodzimą kulturą, a pośrednio z krajem.

Realizację postulatów wysuwanych głównie przez górników i robotników polskich ułatwiło wiele różnorodnych czynników. Pracodawcom francuskim zależało na wartościowej sile roboczej, jaką stanowili Polacy. Toteż żądania wielotysięcznych skupisk robotniczych stanowiły dużą siłę nacisku. Spełnienie ich żądań stabilizowało środowiska polskie. Pracodawcy zapewniaли także bazę materialną opieki religijnej, a francuska hierarchia kościelna współpracowała czynnie z prymasem Polski w tworzeniu placówek duszpasterskich¹¹. Pod koniec lat trzydziestych istniało ich 47, a ponadto księża polscy w ramach duszpasterstwa objazdowego docierali do około 800-900 miejscowości zamieszkałych przez Polaków, żyjących w rozproszeniu¹². W okresie powojennym licz-

⁹ „Polak we Francji” (Paryż) 1925 nr 5.

¹⁰ Por. D z w o n k o w s k i SAC, jw. s. 71 n, oraz t e n ż e. *Polskie duszpasterstwo nadzwyczajne we Francji 1923-1939*. DPZ 36:1985 nr 1(154) s. 83 n.

¹¹ Na temat warunków, w jakich w okresie międzywojennym powstało we Francji duszpasterstwo polskie, zob.: R. D z w o n k o w s k i SAC. *Reorganizacja Misji Polskiej w Paryżu 1919-1925*. DPZ 34:1983 nr 1(146) s. 60-83; t e n ż e. *Współpraca polsko-francuska w organizacji opieki religijnej dla Polaków we Francji 1909-1939*. DPZ 34:1983 nr 4 (149) s. 517-541; t e n ż e. *Materialne podstawy duszpasterstwa polskiego we Francji 1909-1939*. DPZ 35:1984 nr 2(151) s. 220-248.

¹² Por. W. S z y m b o r CM. *Jeszcze o Misji Polskiej we Francji*. „Roczniki Obydwu Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” (Kraków) 30:1927 s. 208 n.

ba placówek stałych znacznie wzrosła i liczy obecnie 69 punktów¹³. Pozostają one pod kierunkiem Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu, będącej od 1922 r. delegaturą prymasa Polski, i stanowią praktycznie jedyną ponadlokalną strukturę polonijną we Francji o dużym zasięgu i znaczeniu.

Z potrzeb życia religijnego wyrosła także międzywojenna i powojenna polska prasa religijna we Francji, stawiająca sobie za cel utrzymanie religijności Polonii poprzez kultywowanie rodzimego języka i kultury. Jej początki sięgają 1921 r. Pomijając pisma młodzieżowe, dziecięce, związkowe, lokalne, periodyki z lat wojny, kalendarze i inne, należy wspomnieć o najważniejszych. Były to: tygodnik Polskiej Misji Katolickiej z okresu międzywojennego „Polak we Francji”, wychodzący z nakładzie około 4 tysięcy egzemplarzy; jego nowa wersja pt. „Polska Wierna” z lat 1945-1959 (nakład około 6 tysięcy egzemplarzy) i wychodzący do dziś „Głos Katolicki”. Po zakończeniu drugiej wojny światowej księża pallotyni zaczęli wydawać popularny miesięcznik „Głos Misjonarza”, który, po zmianie tytułu w 1947 r. na „Nasza Rodzina”, wychodzi do dziś. Od 1954 r. księża oblaci wydają miesięcznik „Niepokalana”. Oba te miesięczniki w okresie swego największego rozwoju na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych miały po 20 tysięcy nakładu. O znaczeniu prasy w interesującej nas tu kwestii będzie mowa niżej.

II. ROLA POLSKICH INSTYTUCJI RELIGIJNYCH WE FRANCJI W ZACHOWANIU ŁĄCZNOŚCI Z KRAJEM

Instytucjami, o których tu będzie mowa, są przede wszystkim parafie polonijne. Dla uniknięcia nieporozumień należy stwierdzić, że zakładamy tu specyficzny, odrębny, czysto religijny charakter parafii i jej głównych celów w porównaniu z innymi instytucjami i nie będziemy ich tu analizować. Interesuje nas jedynie fakt, że cele te są realizowane w języku polskim i w oparciu o polską kulturę. Wynika stąd, że parafia, spełniając swój istotny cel religijny, jednocześnie podtrzymuje i rozwija wartości tej kultury, jakkolwiek w sposób pośredni. Spełnia ona ponadto wiele zadań społecznych, kulturalnych i organizacyjnych. Analizując je tu, nie traktujemy więc parafii jedynie jako środka utrzymania polskości czy łączności z krajem. Chodzi nam natomiast o ukazanie tych

¹³ Por. R. D z w o n k o w s k i SAC. *Organizacje i struktura polskiej opieki religijnej we Francji a rozmieszczenie Polonii francuskiej 1919-1985*. W: *Problemy rozmieszczenia ludności pochodzenia polskiego we Francji*. Łódź 1985 s. 90-110.

wszystkich działań na terenie parafii, które, jakkolwiek pośrednio, tym sprawom *de facto* służyły i służą nadal.

Wydaje się, że będzie rzeczą pożyteczną wyjaśnić nieco szerzej to zagadnienie przez odwołanie się do wspomnianego już pojęcia „kultury religijnej”. Rozumiemy tu przez nią różnorodne przejawy związku między religią a daną kulturą, tradycjami i zwyczajami. Ta sama religia może tworzyć w różnych krajach, w poszczególnych okresach historycznych i kręgach kulturowych inne formy wyrazu zewnętrznego¹⁴.

Joachim Wach, omawiając różne płaszczyzny i formy religijności, wyróżnia trzy rodzaje jej wyrazu: teoretyczny, któremu odpowiada doktryna, praktyczny, którym jest kult, oraz socjologiczny, wyrażający się w przynależności do wspólnoty czy organizacji kościelnej¹⁵. Jeśli odniesiemy to rozróżnienie do omawianej tu kwestii, to możemy stwierdzić, że przy tożsamości doktrynalnej i częściowo kultu w religijności Francuzów i Polaków istniały duże różnice w dziedzinie kultury religijnej. W ramach uniwersalnej katolickiej obrzędowości i symboliki sakralnej Kościół polski wytworzył bowiem w ciągu wieków własne, nie znane gdzie indziej, bogate formy religijnego wyrazu¹⁶. Na emigracji, dzięki istnieniu placówek duszpasterskich, stawały się one cennym elementem więzi z kulturą ojczystą.

I tak typowy dla polskiej wsi rok obrzędowy, związany z okresem adwentu, Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu i Wielkiejnocy, nabierał znaczenia narodowego. Jeśli np. tradycje związane z Bożym Narodzeniem i Wielkanocą, takie jak dzielenie się opłatkiem, „gwiazdka”, „święcone” itp., były w kraju głównie obrzędami rodzinnymi, to w skupiskach emigrantów we Francji organizowały je stowarzyszenia polskie, które stawały się szybko instytucjami społeczno-narodowymi, przekazującymi ojczyste tradycje kolejnym generacjom polskich emigrantów. Analogiczne zwyczaje istniały i istnieją nadal w okresie Wielkiego Postu i Wielkiejnocy. Jest to np. trzymanie straży przez mężczyzn i chłopców w mundurach różnych organizacji przy „grobie Pańskim”, święcenie potraw w kościele w Wielką Sobotę, obchodzenie rezurekcji i inne tradycje polskie, nie znane we Francji¹⁷. Typowe dla Polski ścisłe powiązania religii katolickiej z

¹⁴ Zwracał na to uwagę S. Czarnowski pisząc, że „Kultura religijna danej zbiorowości nie jest tym samym, co wyznawane przez nią religie”. Zob. Z. C z a r n o w s k i. *Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego*. W: t e n ż e. *Dziela*. Warszawa 1958 s. 88.

¹⁵ Por. *Socjologia religii*. T. 1. Warszawa 1961 s. 49-60.

¹⁶ Por. J. M. B o c h e ń s k i. *Szkice etyczne*. Londyn 1953 s. 175-184.

¹⁷ Por. W. S o b i s i a k. *Kultura rodzima Polonii zachodnioeuropejskiej*. Poznań 1983 s. 94-111.

tradycjami narodowymi wyrażały się z kolei w uroczystych obchodach rocznic i świąt narodowych, przypadających 3 maja, 15 sierpnia, 11 listopada. Były to zarazem dni modłów za Polskę. Gdy w czasie okupacji niemieckiej we Francji było to niemożliwe, stawiano przy ołtarzu sztandar o barwach narodowych.

W całej działalności duszpasterskiej, zwyczajnej i nadzwyczajnej (misje, pielgrzymki, zjazdy), odwoływano się z reguły do podwójnej motywacji: religijnej i patriotycznej. W motywacji tej widziano bowiem skuteczną obronę przeciwko wykorzenieniu i asymilacji. Wszystko to było możliwe tylko tam, gdzie istniały placówki duszpasterstwa polskiego. Ich rola jako ogniwa łączącego Polonię z krajem wyrażała się także w tym, że do stałej lub czasowej w nich pracy przybywały kolejne generacje księży z Polski. Placówki te były również miejscem spotkań z przedstawicielami polskiej hierarchii kościelnej z kraju lub z zagranicy.

Kierowniczą instytucją duszpasterstwa polskiego we Francji była, jak wspomniano, Polska Misja Katolicka. Utrzymywanie łączności wychodźstwa z krajem było jednym z jej zadań. Była ona centrum organizacyjnym pielgrzymek do Częstochowy oraz wyjazdów na ogólnokrajowe uroczystości religijne, które miały niekiedy bardzo żywe reperkusje wśród emigrantów. Delegacja z Francji, która pod przewodnictwem rektora Misji udała się w 1930 r. na Kongres Eucharystyczny do Poznania, liczyła 700 osób, w tym 200 dzieci¹⁸. Z inicjatywy trzech kolejnych rektorów Misji (Wilhelma Szymbora CM, ks. Leona Łagody i ks. Witolda Paulusa) w latach 1927, 1930, 1932 i 1935 posłanka na Sejm RP Wanda Łada wygłosiła około 200 odczytów w głównych skupiskach wychodźstwa na temat Polski i sanktuarium maryjnego na Jasnej Górze (w 1933 r. obchodzono w kraju 550. rocznicę jego istnienia). O ich zasięgu może świadczyć fakt, że tylko w latach 1930-1932 odbyło się 90 tego rodzaju spotkań i wzięło w nich udział około 13 tysięcy osób. Niektóre spotkania odbyły się w sąsiednich koloniach polskich na terenie Belgii¹⁹.

Duże znaczenie dla odnowienia i umocnienia łączności Polonii francuskiej z krajem miały przypadające w okresie powojennym ważne rocznice narodowe i kościelne. Dotyczy to przede wszystkim obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski i istnienia Państwa Polskiego. Sieć duszpasterstwa stałego i dojazdowego, obejmująca wszystkie, zarówno największe, jak i mniejsze skupiska polonijne we Francji, pozwoliła nadać im bardzo szeroki zasięg. Dnia 1 marca 1962 r. powstał we Francji Komitet Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski i Jej Państwowe-

¹⁸ „Polak we Francji” 1930 nr 25.

¹⁹ Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu. Sprawozdania z 1932 r.

go Istnienia, kierowany przez rektora Polskiej Misji Katolickiej, ks. Kazimierza Kwaśnego. Był on filią Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, powołanego w Rzymie 3 maja 1961 r. i koordynującego uroczystości na emigracji²⁰.

Jednym z głównych zadań obchodów Millenium było, jak stwierdzała odezwa abpa Józefa Gawliny, stojącego na czele Komitetu rzymskiego, zainteresowanie nim „szczególnie młodzieży emigracyjnej”, zgodnie z prawdą, że emigracja jest „żywą i ważną częścią” narodu polskiego²¹.

Działalność Komitetu we Francji obejmowała: akcję religijną, akcją informacyjno-propagandową i budowę trwałych pomników Tysiąclecia. W pierwszej sferze działań ważną rolę odegrała peregrynacja po wszystkich koloniach polskich we Francji, w latach 1963-1966, poświęconej w kraju przez prymasa Polski kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Łączyły się z nią kilkudniowe, a niekiedy dłuższe, rekolekcje i misje. Akcja ta odegrała główną i zupełnie wyjątkową rolę w odnowieniu zwłaszcza emocjonalnej łączności z krajem. Doniosły był także jej aspekt kulturowy²². Akcja informacyjno-propagandowa polegała na głoszeniu przez naukowców i znane osobistości odczytów w języku polskim i francuskim na tematy dotyczące Polski i Millenium, tak w środowiskach polskich, jak i francuskich. Tematyce tej poświęcono także liczne artykuły w polskiej prasie religijnej. Budowa trwałych pomników Tysiąclecia poszerzyła bardzo skromny stan posiadania Polaków, jeśli chodzi o własne ośrodki kultu. Symbolem tej akcji jest dziś, zbudowany wówczas, polski kościół w Lens na północy Francji.

Przez kilka lat, do 1966 r. włącznie, wszystkie tradycyjne imprezy religijne, takie jak doroczne pielgrzymki, zloty młodzieży i dzieci, zjazdy katolickie itp., odbywały się pod hasłem łączności z krajem. Zachowane świadectwa na ten temat świadczą, że wszędzie miały one charakter masowy i mobilizowały wszystkie istniejące stowarzyszenia polskie. Manifestacjom solidarności i jedności z krajem podczas obchodów religijnych z okazji Millenium towarzyszyły często pokazy folklorystyczne, żywe obrazy z historii Polski, okolicznościowe akademie, wyświetlanie filmów o tematyce polskiej itp. Na ich zakończenie wysyłano telegramy do prymasa Polski, który ze swej strony kierował listy

²⁰ Por. *Walny Zjazd Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski*. DPZ 14:1963 nr 4(57) s. 361-387.

²¹ Por. tamże s. 369.

²² Por. M. G u t o w s k i TChr. *Peregrynacja obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej we Francji*. DPZ 17:1966 nr 1(66) s. 85-87; H. i J. K u d l i k o w s c y. *Przebyta droga. Działalność polskich organizacji społecznych we Francji w latach 1949-1979*. Lens 1986 s. 76-84.

do uczestników uroczystości. Należy dodać, że uroczystości miały zawsze charakter polsko-francuski i że społeczeństwo miejscowe bardzo licznie brało w nich udział. Często uczestniczył w nich także rezydujący w Rzymie bp Władysław Rubin, delegat prymasa Polski dla duszpasterstwa emigrantów.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski i istnienia Państwa Polskiego, organizowane przez polskie placówki opieki religijnej, były w dotychczasowej historii Polonii francuskiej największą manifestacją łączności z krajem i „powrotu do korzeni”. Na dużo mniejszą skalę, choć w podobny sposób, obchodzone były inne rocznice o charakterze religijno-narodowym, takie jak 300-lecie obrony Częstochowy w 1956 r. i 600-lecie sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze w 1983 r.

Z okazji wyżej wspomnianych rocznic czy ważnych wydarzeń w kraju odczytywane były również niekiedy w parafiach polskich we Francji ogłoszone w Polsce zbiorowe listy pasterskie biskupów polskich. W przekazywaniu ich, a także innych krajowych materiałów duszpasterskich, pośredniczył istniejący w Rzymie polski Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracyjnego.

W okresie międzywojennym listy pasterskie biskupów, niekiedy kierowane do emigrantów, publikował „Polak we Francji”. Z okazji świąt Bożego Narodzenia na jego łamach zwracał się do emigrantów prymas Polski, nawiązując do dzielenia się opłatkiem, wysyłanym z kraju przez powstające pod jego protektoratem stowarzyszenia opieki polskiej nad rodakami na obczyźnie.

Wychodźstwo we Francji w okresie międzywojennym manifestowało również bardzo żywo łączność z krajem podczas objazdów duszpasterskich kolonii polskich, podejmowanych przez biskupów przyjeżdżających w tym celu z Polski. W latach 1924-1939 miało miejsce siedem tego rodzaju objazdów, niekiedy kilkutygodniowych. Objęły one około stu miejscowości, a w spotkaniach z biskupami wzięło udział ogółem ponad 100 tysięcy osób. Dwukrotnie wizytował skupiska emigrantów prymas Polski kard. August Hlond²³. Po zakończeniu wojny podobne wizyty podjęli w 1945 r. przedstawiciele hierarchii polskiej, wracający do kraju z emigracji wojennej (bp Karol Radoński i kard. A. Hlond), a następnie biskupi rezydujący na stałe w Rzymie. Czynił to najpierw abp Józef Gawlina, sprawujący od 1945 r. z nominacji papieskiej funkcję opiekuna wychodźstwa polskiego (sprawował ją do śmierci, która nastąpiła w 1964 r.), a następnie bp Władysław Rubin i bp Szczepan Wesoły, obaj będący już delegatami prymasa Polski do spraw duszpasterstwa emigracji. Wizyty te były

²³ Por. R. D z w o n k o w s k i SAC. *Wizyty duszpasterskie biskupów polskich we Francji (1924-1939)*. „Studia Pelplińskie” 1984 s. 169-177.

szczególnie częste w latach siedemdziesiątych, kiedy to wiele polskich parafii i organizacji religijnych we Francji obchodziło 50-lecie swego istnienia. W tym samym czasie zaczęły się też, później coraz częstsze, wizyty biskupów z kraju w środowiskach polonijnych. Tylko w ciągu dwóch lat, w 1984 i 1985 r., było ich dwanaście. Dwukrotnie już wizytował tutejsze skupiska polonijne prymas Polski, kard. Józef Glemp. Ostatnio miało to miejsce w kwietniu 1986 r. w związku z obchodami 150-lecia istnienia we Francji Polskiej Misji Katolickiej. Przyjeżdżający tu biskupi uczestniczyli w pielgrzymkach, w różnych kościelnych uroczystościach polonijnych, poświęcali ośrodki religijne, udzielali bierzmowania młodzieży itp.²⁴ Mniej lub bardziej masowy charakter tych wydarzeń łączył się niewątpliwie z zarówno emocjonalnym, jak i intelektualnym odnowieniem łączności różnych środowisk polonijnych z polskością i krajem pochodzenia.

Wspomniane wyżej i popularne przed wojną zjazdy katolickie oraz zloty religijnych organizacji młodzieżowych i dziecięcych uległy znacznym zmianom po drugiej wojnie światowej, lecz nie znikły. Wśród kilku, które odbyły się dotychczas (np. na Lorette, w Dammarie-les-Lys i w Vaudricourt), najbardziej znane i gromadzące nadal kilka tysięcy osób są doroczne zjazdy w Osny k. Paryża, zwoływane od 1945 r. Zarówno w swej religijnej, jak i kulturalnej części zachowują one nadal polski charakter i nie tracą na popularności. Od lat już przewodniczą im nierzadko biskupi z Polski. Taki sam charakter ma również symbolika i atmosfera innego rodzaju zgromadzeń, jakimi są coroczne pielgrzymki do około 20 różnych maryjnych sanktuariów regionalnych (nie licząc ogólnopolonijnej pielgrzymki do Lourdes), odbywane w tych departamentach, w których mieszka nieco większa liczba Polaków, a dziś już raczej Francuzów polskiego pochodzenia.

Proces asymilacji i rozproszenia się zwartych niegdyś skupisk polskich sprawia, że ogólna liczba wiernych związanych z duszpasterstwem polskim stopniowo maleje. Do wspomnianych wyżej 69 placówek, mających od 1952 r. prawa parafii, obecnie należy już tylko 320 miejscowości. W 118 spośród nich msze św. w języku polskim odprawiane są co niedziela, a w 182 tylko periodycznie. Na początku lat siedemdziesiątych stały kontakt z duszpasterstwem polskim, według ocen Misji, utrzymywało ponad 200 tysięcy osób. Obecnie liczba ta oceniana jest już tylko na około 100 tysięcy. Ogromna większość Polonii to dziś już trzecie lub czwarte pokolenie urodzone we Francji, a więc Francuzi polskiego pochodzenia. Jeśli w 1938 r. polonijne organizacje katolickie we

²⁴ Por. DPZ z lat 1984 i 1985. *Polska kronika zagraniczna*. Francja.

Francji, prowadzące ożywioną działalność religijną i patriotyczną zrzeszały 33 539 osób²⁵, to obecnie w kilku związkach należących do Polskiego Zjednoczenia Katolickiego jest już tylko około 12 500 osób²⁶. Lecz o wiele bardziej niekorzystnym przemianom uległy wszystkie inne organizacje polonijne, a raczej w większości przestały w ogóle istnieć.

Jednym z elementów w omawianej tu dziedzinie życia Polonii francuskiej była, jak wspomniano, prasa religijna. Trudno jest dziś dokładnie zbadać jej rolę w utrzymywaniu więzi z krajem, lecz była ona z pewnością niemała i nie należy jej tu pomijać. Otóż wspólną i trwałą cechą wszystkich wspomnianych wyżej pism było łączenie motywów religijnych i patriotycznych. W kultywowaniu polskości na emigracji widziano warunek zachowania wiary i odwrotnie. Pisma te służyły zresztą umocnieniu poczucia solidarności i wspólnoty z krajem nie tylko poprzez dążenie do wywołania emocjonalnego i intelektualnego zaangażowania w jego problemy, ale niekiedy podejmowały konkretne akcje na rzecz społeczeństwa polskiego w kraju. I tak np. w latach 1951-1958 tygodnik Misji „Polska Wierna” pośredniczył w wysyłaniu lekarstw do Polski, publikując adresy firm francuskich, niemieckich i szwajcarskich prowadzących wysyłkę leków, organizując zbiórki pieniędzy na ten cel, podając adresy osób proszących o lekarstwa, a następnie listy ofiarodawców. „Przerzuciliśmy między krajem a uchodźstwem pomost bratniej pomocy udzielanej chorym” – pisała redakcja „Polski Wiernej” w 1957 r. (nr 1). Nie bez znaczenia była graficzna szata pism. Obecne w niej były zawsze elementy polskiej symboliki religijnej i narodowej. Rola polskojęzycznej prasy religijnej przechodzi już jednak do historii, jeśli chodzi o Polonię francuską.

UWAGI KOŃCOWE

Podjęty tu problem więzi Polonii francuskiej z krajem na płaszczyźnie życia religijnego jest zagadnieniem jeszcze mało znanym. Niektóre z powyższych kwestii zostały zaledwie wspomniane, inne z braku dokładniejszych danych pominięto. Do tych ostatnich należy np. abonowanie krajowej prasy religijnej, tworzenie bibliotek gromadzących książki zamawiane z kraju, sprowadzanie

²⁵ Były one najliczniejsze w porównaniu z innymi. Por. R. D z w o n k o w s k i SAC. *Polskie organizacje religijne we Francji 1921-1940*. DPZ 36:1985 nr 2(156) s. 252-270.

²⁶ J. G u z i k o w s k i TChr. *Aktualna działalność Polskiej Misji Katolickiej we Francji*, referat wygłoszony 24 II 1986 r. na sesji zorganizowanej przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL, poświęconej 150 rocznicy istnienia tejże Misji (mps).

filmów religijnych itp²⁷. Pominięta została także sprawa organizowania pielgrzymek do Polski przez niektórych duszpasterzy, poczynając od lat sześćdziesiątych gdy należało jeszcze przewycięzać istniejące w tym względzie opory psychologiczne²⁸.

Formy i motywacje więzi z krajem pochodzenia i jego kulturą uległy wśród Polonii francuskiej w ciągu z górą 60 lat dużym zmianom. Nie uległa natomiast poważniejszej ewolucji motywacja starań o tę więź ze strony duszpasterstwa polskiego. Opiera się ona bowiem na przekonaniu, że wszystko, co wychodzi z jego kolejnym generacjom w nowej ojczyźnie przypomina kraj ojczysty, umacnia w nim zarazem, dzięki specyfice kultury polskiej, wartości religijne.

Powiedzmy na koniec, że wszelkiego rodzaju kontakty Polonii francuskiej z krajem pochodzenia i jego kulturą, tak pośrednie, jak i bezpośrednie, były znacznie ułatwione przez bliskość geograficzną Polski i Francji oraz długą już tradycję przyjaźni między obu narodami.

RELIGIOUS LIFE OF THE FRENCH POLONIA IN YEARS 1920-1986
AS THE EXPRESSION OF THE BOND WITH THE COUNTRY OF ORIGIN

S u m m a r y

The problems of the ties of French Polonia with the mother country at the level of religious life is the relatively little known question. Some of these problems have barely been mentioned in this paper, other have been omitted due to the lack of data, e.g. subscribing to the Polish religious papers, establishing libraries on the basis of the books ordered from the mother country, importing religious films, organizing pilgrimages to Poland by local pastors etc. The analyses which have been carried out entitle us to state that forms and motivations of the ties with the mother country and its culture have undergone great transformations among French Polonia over the period of 60 years. The motivation to nourish these ties on the part of the Polish pastoral care has not, however, undergone any significant changes. It is based on the belief that everything what the emigrants and their subsequent generations of the mother country, strengthening in them at the same time the religious values, thanks to specific Polish culture.

Translated by Jan Kłos

²⁷ AAG AP III/19b, III/16, III/20.

²⁸ Organizował je np. Czesław Wędzioch SAC, który przez z górą 40 lat pracował wśród Polaków we Francji.